

22

GÖÇ VE YURTDIŞINDAKİ TÜRKLER

Nermin ABADAN - UNAT

Türk dış göçü birçok Avrupa ülkelerinden farklı olarak ancak 1950'lerin sonuna doğru başlamıştır. İkinci dünya savaşının neden olduğu siyasal kutuplaşma, Berlin duvarının inşası, ileri derece endüstrileşmiş batılı ülkelerde önemli bir emek açığı yaratmıştır. Başlangıçta İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dan sağlanan bu işgücü piyasasına 1955'den sonra Türkiye ve Yugoslavya da girmiştir. Günümüzde beş kıtada 2.4 milyon Türk vatandaşı yerleşmiş bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu (% 72) Federal Almanya'da yaşamaktadır. 1960'da Federal Almanya'da 2.700 Türk çalışma izni almışken, bu sayı doruk noktası sayılan 1973'te 616.000 ulaşmıştır, 1988'de ise 6.9.515 dir.

Dış göç daha çok batı Avrupa ve Avustralya'ya yönelmiş olmakla beraber özellikle 1973'ten sonra başta Suudi Arabistan ve Libya olmak üzere Orta Doğu ülkelerine de işgücü ihracatı yapılmıştır. Halen bu ülkelerde 102.400 Türk işçisi bulunmaktadır.

İkinci dünya savaş sonrası Türk dış göçü başlıca şu aşamaları geçirmiştir :

I- Kişisel düzeyde istihdam, 1956 - 1961

Bu aşamada Alman ekonomisi artan Türk işgücünü celbedebilmek için özel ilişkiler kurmağa çalışmıştır. Bir yandan Kiel'deki Dünya Ekonomisi Enstitüsü aracılığı ile teknik öğrenim okullarının mezunlarının süreli staj yapabilmeleri için çaba sarf edilmiştir, öte yandan özel tercüme büroları ve aracilar özellikle Hamburg, Bremen gibi limanlardaki tersanelere eleman sağlamağa çalışmışlardır. İlk Türk stajyer grubu 1957'te Kiel'e gelmişti, aynı yıl 200 nitelikli Türk işçisi ve aileleri Bremen'e yerleşmişlerdir. Bu mübadele ile Türk endüstrisine vasıflı eleman kazandırılabilceği sanılmıştı. Ancak bu stajyerlerden hiç biri birinci yılın sonunda anayurda dönmemiştir. Rotasyon yöntemi ile Türkiye'nin kalkınmasına katkı da bulunan fikrinin bir hayal olduğu böylece anlaşılmıştır.

II, Kurumlaştırılmış göç, 1961 - 1972

Her Türk vatandaşa seyahat etme özgürlüğünü teminat altına alan 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesi ve aynı yıl Türkiye ile Federal Almanya arasında imzalanan ikili anlaşma yolu ile Türk dış göçünün hıviyeti birdenbire değişmiştir. kişisel ilişkilere dayalı istihdam devam etmekle beraber bir yandan Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu, öte yandan Almanya'nın Federal İş Bulma

Kurumu "anonim" istihdam adı ile kurulaştırılmış bir göç süreci başlatmışlardır. Bu çerçevede resmî bekleme listeleri düzenlenmiş, sağlık muayeneleri yapılmış, Türk işçileri Almanya'daki çalışma yerlerine kadar yol parası işverene ait olmak üzere gönderilmişlerdir. Bu yoldan yapılan aracılık sonucu Türk işçilerine yurd dışında tüm sosyal hakları ve yerli işçilerle eşit ücret sağlanmıştır. Bu aşamada başlangıçta bir yıl için sadece erkek işçisi gönderilmiş, bunlar için Almanya'da "Heim" adı altında özel barınaklar inşa edilmiştir. Önemli bir oran (% 38) yarı vasıflı olan bu işçiler özellikle metal endüstrisi, inşaat ve maden ocaklarında istihdam edilmişlerdir. Ayrıca Türk işçilerin çeşitli kişisel sorunları ile meşgul olmak üzere Federal Almanya Hükümeti "Türk Danış" adında bir rehberlik ve danışmanlık örgütü de faaliyete geçirmiştir.

Türk hükümeti bu ikinci aşamada süratle yaygınlaşan döviz karaborsasını önleme amacı ile "İşçi pasaport"u sahiplerine primli bir kur uygulamaya başlamıştır. Bu sayede daha 1964'de yıllık döviz transferi 45 milyon dolar bulmuştur. 80'li yıllarda döviz transferlerin toplam yıllık tutarı 2 - 1.5 milyon dolar arasında seyretmiştir.

Bu dönem aynı zamanda dernekleşme girişimlerin başlangıç noktasına rastlar. Sırf Türk işçilerine açık bulunan bu derneklerin 1963'te sayısı 20'yi, 1974'de 172'yi, 1980'de ise 573'ü bulmuştur.

Yine bu dönem boyunca Batı Almanya ekonomisi, özellikle otomotiv sektöründe kısmî bir gerileme kaydedilmiştir. 1967 kışı yaklaşık 70.000 Türk işçisine yol verilmiştir. Ancak tüm beklentilerin aksine olarak bu işçilerin hemen hemen tümü anayurda dönmediler, ekonomik bunalımı Almanya'da işsiz olmayan hemşehrileri ile Belçika ve Hollanda'daki akraba, arkadaşlarının yanında atlatmağı yeğlemişlerdir. Ancak bu ekonomik kriz Türk işçilerinde önemli bir düşünce değişikliğine yol açmıştır. bu olaylar sendikacılığın önemini sergileyip, işsizlik sigortasının ne anlama geldiğini onlara somut bir biçimde göstermiştir. Sonuç olarak yüksek sayıda Türk işçisi Alman sendikalarına üye olmuşlardır ve bu üyeliklerini günümüze dek korumaktadırlar.

III- Bütünleşme çabaları, istihdamın durdurulması, 1972 - 1975

Üçüncü aşamada dış göçle ilgili değişik fikirler çatışmaya başlamıştır. Bir yandan işçilerin dönüşümlü olarak getirildikleri rotasyon modeli, öte yandan bu işçilerin zorunlu olarak geriye gönderilemeyecekleri, kalmak istemeleri halinde Alman toplumu ile bütünleşmeleri için gereken önlemlerin alınması gereği savunulmaya başlamıştır.

1973'te patlak veren enerji bunalımı ve onu takiben Federal Almanya'da yaygınlaşan işsizliğin bir sonucu olarak değişik çıkar grupları zıd görüşler ortaya atmaya başlamışlardır. Alman İşverenler Birliği tüm okul, yuva ve hastanelerin alt yapılarının fazla yük altında bulunduğunu dolayısıyla rotasyon ilkesine dönülmesi gereğini vurgularken, Alman Sendikalar Birliği (DGB) yasadışı göçün önlenmesini talep etmiştir, yerleşmiş bulunan tüm yabancı işçilerin toplu bütünlüştürülmeleri gereğini savunmuştur.

Ölke çapında yapılan yoğun tartışmaların sonucu olarak bir dizi kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Buna göre nüfusun yapısında % 12'sinden fazlasının yabancıların oluşturduğu kentlerde yabancı işçilerin yerleşmeleri yasaklanmıştır, 1974'den sonra Almanya'ya gelen işçi ailelerinin fertlerine de 4 yıl süre ile çalışma izni verilmemiştir, yeni işçi alımı ise ancak "uygun" bir konut bulunması koşuluna bağlanmıştır.

İki yıl sonra uygulanabilirlik olmadığı gerekçesiyle kaldırılan bu sert önlemler Türk işçiler arasında hayret, hayal kırıklığı ve öfke uyandırmıştır. Türk işçiler Alman ekonomisinin gelişimi sırasında en güç, en pis, yeknesak, tehlikeli ve itibarsız işleri yükledikten sonra birdenbire istenilmeyen birer "konuk işçi" gözü ile bakılmağa başladıkları için bu politika değişikliğini çok yadırgamışlar ve daha fazla "ghetto" larına kapanmışlardır.

Bu aşama aynı zamanda "turist" pasaportu sahibi olarak Federal Almanya'da çalışma ve oturma izni almadan çalışan Türklerin sayısında önemli bir artışın kaydedildiği dönemdir. "Turist işçi" adı altında çalıştırılan bu illegal işçiler özellikle inşaat ve lokanta sektöründe çok düşük ücret karşılığında ve hiç bir güvencesi olmayan bir çeşit alt - proletaryanın oluşumuna yol açmıştır.

Bu aşama sırasında Alman hükümeti ve bilimsel çevreler yabancı işçilere istihdam, konut, ailelerin birleştirilmesi gibi konularda yapılan ayrımcılığı dikkatle izlemeğe başlamışlardır. Kitle iletişim araçlarında sürekli olarak yayınlanan belli fikir kalıpları Türklerle ilgili olarak çarpıtılmış, olumsuz bir görünümün yerleşmesine yol açmıştır.

IV- Seçmeli bütünleşme, ailelerin birleşmesi, 1975 - 1978

Bu aşamada Türk göçmen işçiler değişik davranış biçimleri ortaya koymuşlardır. İlk geldikleri yıllarda dört beş yıl kaldıktan sonra anayurda dönmeği amaçlayan işçiler, yurt dışındaki ikametlerini uzatmağa başlamışlardır. Onların en büyük emeli anayurda endüstri işçisi değil, bağımsız girişimci olarak dönmektir.

Ancak Türkiye'deki siyasal istikrarsızlık bu tasavvurlarının gerçekleşmesini zorlaştırınca, giderek ailelerini yanlarına getirtmeğe başlamışlardır. Bu kararlarında çocuk ödenekleri rejiminde yapılan mali değişiklik de rol oynamıştır. 1975'e kadar evli Türk işçilerinin ancak yarısı aileleri ile birleşme kararını vermişlerdi. Oysa bu tarihten sonra Federal Almanya'da yaşayan yerli yabancı tüm işçilere ödenen eşit çocuk parasına karşılık, bu parasal desteğin yurt dışında kalan çocuklar için önemli oranda düşürülmesi, Türk işçilerin tüm aile bireylerini yanlarına getirtmeğe neden olmuştur. Nitekim 1980'de Federal Almanya'da yaşayan Türklerin % 40'ı 18 yaşından küçüktü. 1988 de F. Almanya'da oturan toplam 1.5 milyon Türkün yaklaşık üçte biri olan 479.815'i, 0 - 18 yaş arasındaki gençlerdi. Ortak Pazar ülkelerin tümünde yaşayan 1.9 milyon Türkün keza 667,188'i, 0 - 18 arasındaki gençlerdir.

Ailelerin birleşmesi ile birlikte özellikle toplumsallaşma koşullarından ileri gelen sorunlar çoğalmağa başlamıştır. Bunların en önemlileri çocuk yuvalarının yetersizliği, ev kadınlarının yabancılaşması ve tecridi, dil yetersizliğinden ileri gelen okul güçlükleri, zorunlu eğitim çağından sonra okulu terketme durumları, ulusal kimlik sorunudur. Günümüze dek ikinci kuşağın önemi ve mesleki eğitim sorunları çözülmüş sayılmaz.

V- Sığınma akımının artışı, yoğun dernekleşme, yabancı düşmanlığı, 1978 - 83

60'lı yıllarda kurulan Türk işçi derneklerinin esas amacı işçilerin Türk toplumu ile sosyal ve kültürel ilişkilerin sürdürmelerine katkıda bulunmaktı. Bu amaç yıllar geçtikçe değişti. 70'li yılların sonuna doğru Türkiye'de ortaya çıkan aşırı ideolojik kutuplaşma Federal Almanya'da da yankısını bulmuştur. Bu bağlamda sağcı dernekler faaliyetlerini din üzerinde yoğunlaştırırken, sola yönelik dernekler uluslararası militan işçi dernekleri ile işbirliğine gitmişlerdir. Böylece Federal Almanya'nın topraklarında bir yandan Milli Selamet Partisi'ni öte yandan MHP'yi destekleyen siyasal örgütler oluşmuştur. MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ayrıca birkaç Alman kentinde şiddete başvuran "Bozkurt" adlı millî örgütleri de kurmuştur. Bu faaliyetler Alman parlamentosunda şiddetli eleştirilere neden olduktan sonra adı geçen örgütler Alman makamlarınca feshedilmiştir.

Siyasal kutuplaşmaya koşut olarak Federal Almanya artan ölçüde Türk sığınmacılara hedef olmuştur. Mayıs 1980'de yapılan 11.000 sığınma başvurusunun % 61'i Türklere aitti. Bunun başlıca nedeni 1973'te durdurulan işçi alımı ve kaçak çalışmanın beraberinde taşıdığı yüksek riziko payıdır. Daha çok işgüzar Alman avukatlarının desteği ile başlatılan sığınma (iltica) talebinde bulunanların önemli bir kısmı gerçekte siyasal baskıya maruz kalmayan, buna karşın ekonomik durumunu düzeltmek isteyen "ekonomik göçmen"lerdir. Siyasal iltica taleplerinin aşırı artışı karşısında Alman makamları bir yandan sığınma ile ilgili yasalarda değişiklik yapmışlar, öte yandan Türkler için vize yükümlülüğünü getirmişlerdir. Bu sonuncu önlem kısa bir süre sonra Avrupa topluluğu üyesi bulunan tüm Avrupa ülkeleri tarafından da benimsenmiştir.

VI- Geriye dönüş, etnik kimlik sorunu, 1983 - 1989

Federal Almanya'da 1983'te yapılan hükümet değişikliği Türk işçilerle ilgili bir geriye dönüşü özendirme politikasına yol açmıştır. Federal Almanya dönmek isteyen her yabancı işçiye 10.500.- DM ile her çocuk için 1.500.-DM ödemeye karar verince, 1983/84 yıllarında yılda yaklaşık 100.000 Türk göçmen işçi kesin dönmüştür. Bunlardan 93.000 işçi sosyal sigortaya ödedikleri primlerini geri alabilmişlerdir.

Şu kadar ki kesin dönüş yapanlar Almanya ile tüm köprülerini atmış sayılmazlar. Onlar Federal Almanya'ya yerleşmiş bulunan ikinci ve üçüncü kuşak yardımı ile ekonomik ve toplumsal ilişkilerini sürdürmektedirler. Günümüzde arası kesilmeyen akım "evlilik yolu ile göç"tür.

Geriye dönenlerin hemen hepsi tasarruflarını tarla, ev, kat, binek arabası, traktör veya aile işletmelerine yatırmış bulunuyorlar. Bunlardan endüstrileşme derecesi gelişmiş, örneğin Bursa gibi bölgelere mensup olanların bir kısmı yenden endüstri işçiliğine de dönmüş bulunuyorlar. Bu alanda değişik zamanlarda yapılan alan araştırmalarının ortaya koyduğuna göre dönenlerden köy kökenli olanlar doğdukları köye yakın ilçelere; kasaba kökenliler il merkezine; eğitim düzeyleri daha yüksek olanlar ise metropollere yerleşme eğilimindedirler.

VII- Birleşmiş Almanya'ya doğru, 1990

İçinde bulunduğumuz aşamaya damgasını vuran en önemli olay tüm sosyalist ülkelerde çoğulcu demokrasiye doğru gerçekleşen büyük dönüşüm ile 1992'de Avrupa Topluluğu üye devletleri arasında bulunan gümrük duvarlarının kalkması ve bu arada Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna üyelik başvurusudur. Türk işçileri bu gelişmeler karşısında belli ölçüde bir tedirginlik duymaktadırlar. Özellikle Batı ve Doğu Almanya'da kendini giderek daha fazla duyuran yabancı düşmanlığı Alman gençleri ile ilişki kuramayan Türk gençlerini pasif davranmaktan yana değil, "gençlik çeteleri" halinde örgütlenmeye doğru itmektedir. Bu tür nefis savunmasına yönelik oluşumlar etnik çatışmaları körüklediğinden istenilen bütünleşmeyi engellemektedir.

Siyasal Örgütlenme

Avrupa'da yaşamağa kararlı diğer yabancı işçilere benzer şekilde Türkler de kendilerine en azından yerel yönetimde siyasi haklar tanınmasını istemektedirler. Bu hak halen sadece İsveç, Danimarka, Hollanda ve özerk Hamburg kenti tarafından tanınmaktadır.

Almanya'daki Türkler siyaset alanında dört siyasi örgüt etrafında toplanmış bulunuyorlar :

1) Solda en güçlü örgüt sayılan "Göçmen Dernekleri Federasyonu" (GDF) 60 yerel şubesi ve yaklaşık 10.000 üyesi bulunmaktadır. Ortodoks Marksist bir yönetime sahiptir.

2) Sol yelpazede ikinci yeri işgal eden örgüt Sosyal Demokrat eğilimli HDF dir. Bu örgüt Türkiye'deki SHP'yi desteklemektedir. Halen 28 şubesi ve 7 10.000 üyesi bulunmaktadır.

3) Siyasi yelpazenin sağ kanadında bulunan "Hür Türk" muhafazakâr bir örgüttür. 1988 CDU desteği ile kurulmuştur. Yönetim kurulu Türk iş adamları ile CDU'lu politikacılardan oluşmaktadır. «Hür Türk»ün 54 şubesi ve 3 - 5000 üyesi bulunmaktadır.

4) Diğer sağ örgüt "Alman İslâm Birliği (AMGT) dir. 1976'da Türkiye'de feshedilen Milli Selâmet Partisinin dış temsilciliği olarak kurulmuştur. «Milli Görüş»ün ilkelerini temsil eden bu örgütün 200 şubesi ve 25 - 30.000 üyesi bulunmaktadır. Merkezi Köln'dedir. Bu örgüt laiklik ilkesine dayalı Türkiye Cumhuriyetini red etmekte, buna karşın bir İslâm Cumhuriyetinin kurulmasını savunmaktadır.

Dış göç ve Türkiye'nin kalkınması

Batı Avrupa'ya göçmen işçi yollayan tüm Akdeniz ülkeleri arasında Türkiye kendine özgü iki kalkınma modeli ile dikkate çekmiştir. Bunlardan biri köy kalkınma kooperatifleri, diğeri ise işçi şirketleridir. Dönemin Köyişleri Bakanlığı tarafından ortaya atılan ilk model yardımı ile yurd dışına giden işçiler doğup büyüdükleri köyün çeşitli kalkınma projelerini gerçekleştirmek üzere bir kooperatif kurmak ve üye sıfatıyla dışardaki tasarruflarıyla bu kuruluşu desteklemekle yükümlü tutulmuşlardır. Bu katkılarında karşılık bekleme listesinde sıralarının gelmesini beklemekten muaf tutulmuşlardır. 1965 - 73 arası bu türden 1400 kadar kooperatif kurulmuş ancak bunların çoğu sıra dışı yurd dışına gitmek üzere kullanılmıştır. Bu tür "naylon" kooperatifler yolu ile gidenler parasal katkıda bulunmadılar, kurulan kooperatifler ise bilgisizlik ve işletme eksikliğinden başarısız olmuşlardır.

İkinci model olan işçi şirketlerinin amacı ise işçilerin tasarruflarını ekonomik alanda verimli kılmak suretile kolektif girişimler yardımı ile geride kalan ve ileride dönecek olanlara işyerleri sağlamaktır. Yıllar boyunca kurulmuş bulunan toplam 360 kadar işçi şirketinden 1980'li yıllarda 80'i işler durumda bulunuyordu. İsabetsiz yer ve iş alanı seçimi bu şirketlerin önemli bir kısmının iflâs etmesine yol açarken, TÜRKSAN, İŞBİR gibi başarılı olanlar duvar kâğıdı, suni elyaf çuvaları gibi yeni ürün türleri ile piyasada tutunmuş bulunmaktadır.

Dış göç ve toplumsal değişme

Türkiye'nin ödeme bilançosu olduğu kadar bireysel düzeyde sayısız kır ve kent kökenli ailelere gönderilen tasarruflar yolu ile belirli bir toplumsal devin genlik sağlayan dış göç, Türk toplumunda "Almanyalı" olarak adlandırılan yeni bir katman yaratmıştır. Bu yeni kategori Türk vatandaşı çoğunlukla toprak, gayri menkul yada işyerlerinden sağlanan gelirlerle benzer eğitim düzeyinde bulunan hemşerilerinden daha üst bir yaşam standardı sürdürmektedir. Ancak dönen işçiler Türkiye'nin sosyo - ekonomik kalkınmasında stratejik bir rol oynamamaktadır. Siyasal tercihleri ise genellikle statükoyu savunan siyasi partiler lehinedir. Kırsal kökenliler için dini vecibelerin yerine getirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Avrupa'da yaşayan 2,1 milyon Türklerin çoğunluğu 15 yıl ve daha uzun süreden beri oraya yerleşmiş bulunmaktadır. Bunların ancak küçük bir kısmı geri dönüşü tasarlamaktadır. Son zamanlarda yapılan bir araştırmaya göre Almanya'daki Türklerden ancak % 1.5'u bir yıl sonra, % 17.7'si ise gelecek 2 - 6 yıl sonra anayurda dönmek niyetindedir.

"Konuk işçi - Gastarbeiter" olmaktan çıkmış bulunan bu Avrupalı Türkler ikinci vatan olarak seçtikleri toplumla bütünleşmiş sayılmıyorlar. Önemli bir bölümü Ghetto'larda yığılmış olmaktan ileri gelen bir çeşit "ada yaşamı" sürdürmektedirler. Türkler diğ er Müslüman etnik grupları (Araplar, Asyalılar) gibi daha çok kendi aralarında çok sık bir ilinti örüntüsü (network) kurmuş olup,

kültürel ve dini değerlerini muhafaza etmek üzere çaba sarfetmektedirler. Aralarında ayrılıkçı ve şeriatçı eğilimler besleyenler oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Buna karşın Avrupa'da mesleki başarılar sağlanmış olan serbest meslek mensupları - mühendis, mimar, doktor, eczacı, bankacı, işletmeci, fabrikatör ves. - âdeta "görünmez" olup, tam uyum yapmış sayılırlar.

Türkiye ve AT

İkinci ve üçüncü kuşak Türklerin yetersiz öğrenim düzeyi, üçüncü kuşağın dil sorunu olmamakla beraber kendilerini Alman kültüründen uzak tutan bir aile çevresinde yetişmeleri, Avrupa topluluğu üyesi bulunan toplumları ile uyumu güçleştiren başlıca engellerdir. Bununla beraber 1992'den sonra güm-rük duvarları kalkacak olan bir Avrupa'da Türklerin yapılaşmakta olan çok uluslu ve çok kültürlü "Birleşmiş Avrupa"nın harcında pasif yada aktif olarak önemli bir katkıda bulunacakları kesindir.

Yurd dışındaki Türk işçilerinin sayısal dökümü - Nisan 1988

Ülke	İşçi	Çocuklar	Toplam
Federal Almanya	609.515	479.815 (0-18 yaş)	1.481.369
Fransa	78.000	73.143 (0-16 yaş)	185.000
Hollanda	78.000	71.701 (0-18 yaş)	160.637
Belçika	32.500	29.579 (0-14 yaş)	79.671
İngiltere	5.000	5.000 (Öğrenci)	17.000
Danimarka	11.000	9.950 (0-18 yaş)	23.000
AT toplam	814.015	667.188	1.946.677
Avusturya	33.438	26.709	85.000
İsviçre	27.074	21.970 (0-19 yaş)	52.768
İsveç	10.000	9.809 (0-19 yaş)	21.879
Norveç	1.500	1.590 (0-19 yaş)	3.886
AT olmayan ülkelerin toplamı	72.012	60.078	163.533
Avrupa toplamı	886.027	727.266	2.110.210

Libya	22.000		22.000
Suudi Arabistan	105.000	600 (öğrenci)	112.000
Irak	3.290	65 (0-18 yaş)	3.000
Ürdün	8.000 (1984)		
Lübnan	7.000 (1984)		
Kuveyt	3.000		3.000
Birleşik Arap Emirlikleri	150 (1984)		
Kuzey Afrika, Orta Doğu toplamı	133.290	665	140.900
<hr/>			
Avustralya	29.000		
Diğer ülkeler	9.697	9.697	
<hr/>			
TOPLAM			2.347.807
<hr/>			

Kaynak : T.C. Çalışma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı